

Η ΘΑΛΑΣΣΑ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΑΣ

⊖ ΕΜΑ μεγάλο, πολύπλευρο κ' επικίνδυνο, για όσους τουλάχιστον μελετούν τη λογοτεχνία μας χωρίς να την τοποθετούν στο χώρα που κρατάει, τότε περισσότερο και τότε λιγότερο, κρυφές τις ρίζες της. Όστόσο, αν επιμείνουμε στην έρευνά μας, θα φτάσουμε σε μερικά συμπεράσματα, που προκαλούν την έκπληξη αλλά και βοηθούν στην καλύτερη αποτίμηση βασικών εκδηλώσεων της ελληνικής ζωής. Ένω, λ.χ., θα περιμέναμε να συναντήσουμε τη θάλασσα στις περισσότερες σελίδες της λογοτεχνίας μας, της λογοτεχνίας ενός λαού που ζει κοντά σ' αυτήν κ' έδωσε το ωραιότερο θαλασσινό οδοιπορικό, την «Όδύσεια», γρήγορα θα εξακριβώσουμε ότι στα τρία τέταρτα των παλαιότερων νεοελληνικών λογοτεχνικών έργων δεν ακούγεται παρά ή φωνή του αγρότη, του καλλιεργητή και του κατοίκου της μικρής και αργότερα της μεγάλης πολιτείας.

Στη λογοτεχνία μας, αντίστροφα με τη γεωγραφική θέση του τόπου μας, ή στεριά είναι άπλωμένη παντού και κυριαρχεί. Αυτήν έχουν περιγράψει οί συγγραφείς μας με σταθερή προτίμηση, επάνω σ' αυτήν έχουν τοποθετήσει τους ήρωές τους, από κει κυρίως έχουν δει την Ελλάδα. Η ελληνική γη είναι το μεγάλο θέμα και του ποιητικού και του πεζού μας λόγου. Και το θέμα αυτό δεν είναι μόνο τὰ άψυχα, τὰ βουνά και οί κάμποι, τὰ δάση και τὰ ποτάμια, τὰ ξωκλήσια και τὰ καλύδια, αλλά και οί άνθρωποι και ειδικώτερα οί κάτοικοι των μικρών πόλεων, των χωριών, και οί ξωμάχοι, με καθαρότατο το ήθογραφικό στοιχείο στις εκδηλώσεις τους, — το ξαναλέμε: στα παλαιότερα ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα — ο κόσμος τέλος πάντων που δουλεύει τη γη και ζει απ' αυτήν.

Αν όμως ή στεριά κυριαρχεί στη λογοτεχνία μας, ή θάλασσα είναι το μεγάλο ελληνικό θέμα, που έπρεπε να επικρατεί στις σελίδες της ή τουλάχιστον να τις μοιράζεται μαζί της. Κάθε μέρα, κάθε ώρα, απ' την άκρογαλιά, απ' το βουνό, ή απ' το λόφο, το βλέπουμε το θέμα αυτό άπλωμένο για να το χαρούμε πρώτα, να το έρευνήσουμε έπειτα, να το εξετάσουμε, να το γνωρίσουμε. Και προσφέρεται στους περισσότερους Έλληνες, μα και γι' αυτό ακριβώς μένει στους πιο πολλούς άγνωστο, ασύλληπτο, αδιαμόρφωτο, μιá γαλανή επιφάνεια, που τους κουράζει το μάτι και δεν τους κάνει να υποπτευθούν καν τί κρύβει και τί μπορεί να χαρίσει σε όποιον φροντίσει να το γνωρίσει από κοντά.

Η θάλασσα, για πολλούς Έλληνες, είναι ο διπλανός μας, που τον βλέπουμε κάθε μέρα, που τον καλημερίζουμε και τον καλησπερίζουμε με την τυπικότερη άδιαφορία, που δεν τον προσέχουμε. Και για να καθορίσουμε το βαθμό της ελληνικής άδιαφορίας για τη θάλασσα ή της μικρής γνωριμίας μας μαζί της, δεν έχουμε παρά να ρωτήσουμε πόσοι Έλληνες ξέρουν να κολυμπάνε και πόσοι δεν έτόλμησαν ούτε μιá φορά να χαρούν τη δροσιά της. Οί αριθμοί θα μάς άπαγοητέψουν.

Έχει ο τόπος μας ανάγκη από πολλά κηρύγματα. Μέσα σ' αυτά και ή αγάπη για τη θάλασσα. Και την αγάπη αυτή δε θα την προπαγανδίσει κανείς άλλος καλύτερα από τη λογοτεχνία, απ' τη λογοτεχνία, φυσικά, που αγάπησε τη θάλασσα, την έζησε, εκράτησε τὰ χρώματα και τις μυρωδιές της στις σελίδες της, είδε τις χάρες και τις αναποδιές της κ' έχει να διηγηθεί πολλά και πρωτάκουστα και ξέρεi να δώσει την ιστορία της σαν μιá μεγάλη και μαγευτική περιπέτεια, όπως είναι κι όπως θα είναι και θα φαντάζει πάντα με νέες, αναρίθμητες και ξελογιάστρες μορ-

φές μέσα στο άπιαστο, τὸ ἀσκλάβωτο καὶ δυνατὸ αὐτὸ στοιχεῖο.

Ὅμως δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ θάλασσα, γιὰ νὰ κρατηθεῖ σὲ μιὰ λογοτεχνικὴ σελίδα, ἀπαιτεῖ μορφὴ ἄρτια, στέρεη, μορφὴ μὲ ἀντοχὴ. Καὶ καθὼς δὲ σηκώνει συμβιβασμοὺς, δὲν κλείνεται σὲ πλαίσια καὶ σὲ περιορισμοὺς καὶ εἶναι κίνδυνος ὕπουλος γιὰ ὅποιο κοντύλι ζητήσῃ νὰ κάμει δοκιμὲς μαζί της. Ὅπως κάθε ἀσυγκράτητη δύναμη ζητάει τὴ γερὴ ἀντίσταση γιὰ νὰ παίξῃ μαζί της τὸ ὦραϊο καὶ μεγαλόπρεπο παιχνίδι τῆς ὀρμῆς καὶ τῆς ἀντοχῆς, ἔτσι κ' ἡ θάλασσα, σὰν λογοτεχνικὸ θέμα, παραδίδεται μόνο στὴ μορφὴ πού ξέρεῖ ν' ἀντέχει χωρὶς νὰ περιορίζει καὶ χωρὶς νὰ ἀλλοιώνει. Ἡ θάλασσα δὲν εἶναι πάντα ἤρεμη καὶ εἰδυλλιακὴ ἀκρογιαλιά. Δὲν εἶναι μόνο τὰ «Ρόδινα ἀκρογιάλια» τοῦ Παπαδιαμάντη, ἀλλὰ καὶ τὸ σκληρό, τὸ σκοτεινὸ «Εἰκόνισμα» τοῦ Καρκαβίτσα. Μὰ καὶ πάλι ἡ ἀσύλληπτη καὶ αἰνιγματικὴ γαλήνη της, δὲ δίνεται εὐκολότερα καὶ δὲν περνᾷ στὶς σελίδες ἑνὸς βιβλίου γρηγορότερα ἀπὸ τὴν ἀκράτητη φουρτούνα της. Ἡ λογοτεχνικὴ μορφὴ πού θὰ κρατήσῃ τὴ θάλασσα, ἤρεμη ἢ θυμωμένη, δὲν ἔχει νὰ χρησιμοποιήσῃ εὐκολίες καὶ στηρίγματα. Μὰ κάθε ἀπόπειρά της, ἐπιτυχημένη ἢ ἀποτυχημένη, θὰ θυμίζει μιὰν ἀλήθεια: ὅτι τὰ μεγάλα θέματα θέλουν τοὺς μεγάλους τεχνίτες. Ὑπάρχουν, λαμποκοπάνε, προκαλοῦν τὸ δέος καὶ τὸ θαυμασμὸ μόνο στὰ χέρια τῶν μαστῶρων τοῦ λόγου, στὶς λέξεις τους, στὰ βιβλία τους. Καὶ χάνονται σὲ χέρια ἀδύνατα καὶ σὲ βιβλία πού δὲν ἀντέχουν νὰ κρατήσουν τὴ φωνὴ ἑνὸς νηπίου, ὄχι τὴν κραυγὴ ἑνὸς ὀλόκληρου στοιχείου, ἑνὸς ὀλόκληρου κόσμου, τῆς μεγάλης θάλασσας, τοῦ ὠκεανοῦ. Ἔτσι ἴσως μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ καὶ ἡ τόση ἀπουσία τῆς θάλασσας ἀπὸ τὴ λογοτεχνία μας, ἰδίως ἀπὸ τὴν παλαιότερη, καθὼς εἶπαμε, λογοτεχνία μας. Γιατὶ οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς μας ἔχουν τοῦτο τὸ ἀναμφισβήτητο νὰ ἐπιδείξουν καὶ νὰ καυχηθοῦν γι' αὐτό: Πλησίασαν καὶ τὴν ποίηση καὶ τὴν πεζογραφία μας στὴ θάλασσα ὅσο καμὰ ἄλλη λογοτεχνικὴ γενεά. Καὶ ὄχι μόνο οἱ νεώτεροι λογοτέχνες μας, ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτατοι, πού ἐτόλμησαν πολλὰ καὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ πλησιάσουν πολὺ στὸ μεγάλο καὶ δύσκολο θέμα καὶ εἶναι ἡ θάλασσα.